NICOLETA SĂLCUDEANU
"Gh. Şincai" Institute of Research for Social Sciences and the Humanities, Târgu-Mureş

POLITICAL EXILE AND LITERARY EXILE

Abstract : It is almost inexplicable that huge capital of influence in the case of the Parisian critics of Radio Free Europe, knowing that writers in exile not separated from their mother tongue, and which does not forge a new literary career from the very ground, are lost in the condition of obscure exile, without any influence upon their native literature, as happened with most of them, exile literature meaning not more than a province of the national literature. The authority and influence of Monica Lovinescu and Virgil Ierunca represent the turning point that will influence not only literary criticism during communism, but, decisively, the evolution of the cultural policies after the collapse of the regime, in December 1989.

Keywords: exile, literature, communism, policy, Radio Free Europe.

Specificul exilului românesc de după al doilea război mondial, prin raportarea la celălalt exil masiv cunoscut din istorie (1848), constă în durata foarte lungă a acestuia cu, în cele mai multe cazuri, absenţa oricărei speranţe de întoarcere ce ar permite împlinirea idealurilor din cauza cărora fusese părăsită ţara (legionarii şi legionaroizii nu credeau într-o viitoare biruinţă a mişcării şi a ideilor ei în România cum, de altfel, nici antonescienii, nici carliştii ş.a.m.d.). Din specificitatea unei astfel de diversităţi politice decurg motivaţiile mult mai diverse ale exilării. O consecinţă a duratei lungi este şi modificarea inevitabilă, prin efectul timpului, a compoziţiei exilului, şi venirea unor valuri succesive de literaţi formaţi în România postbelică. O altă trăsătură specifică este existenţa unor centre diferite de polarizare (reviste, radiouri, cenacluri etc.). Dar poate cea mai importantă trăsătură a acestui exil o reprezintă victoria netă a militantismului politic asupra puterii de creaţie, literatura scrisă în afara ţării fiind, cu puţine excepţii, valoric inferioară celei din ţară.

O înrâurire masivă în coagularea, trierea politică şi coordonarea întregului exil literar românesc, dar şi în influenţarea scriitorilor din ţară, au avut-o emisiunile postului de radio Europa Liberă, prin rolul important jucat de nucleul militant format din cuplul Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca. Deşi literatura română majoră s-a scris acasă, nu este mai puţin adevărat că strategii importante ale culturii române de după al doilea război mondial s-au croit şi la Paris. Ideologia comunistă fiind socotită pe bună dreptate principalul adversar al culturii, răspunsul exilului, prin vârfurile sale, a fost unul deopotrivă ideologic, dar cu semn schimbat. Dacă în ţară se „rezista prin cultură", în afara ei exilul îşi asuma un pronunţat rol anticomunist militant. Aşa se face că totul, în exil, era interpretat pe plan politic, aspectul estetic căzând pe un plan secund. Formula consacrată de Monica Lovinescu pentru atitudinea militantă fusese aceea de "est-etică". Spre deosebire de alte exiluri din estul comunist, al nostru s-a preocupat mult prea puţin de traducerea şi promovarea scriitorilor din ţară. Exilul românesc, lipsit probabil de aceleaşi mijloace de care s-au bucurat confraţii lor cehi sau polonezi, nu a promovat literatura română pentru străinătate, ci s-a adresat exclusiv românilor, cu scopuri cu deosebire politice. Un alt specific al exilului literar românesc postbelic, comparativ cu celelalte exiluri, a fost numărul mic de disidenţi, dar atunci când aceştia au existat, exilul a făcut toate eforturile să-i facă vizibili, concentrându-se aproape exclusiv pe valorificarea potenţialului politic al oricărui fapt de disidenţă, în unele cazuri cu scopuri strict propagandistice. Cât despre instituţiile exilului, cea mai larg frecventată era Catedrala

BDD-A21728 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:18:49 UTC)

„Sfinţii Arhangheli Mihail, Gavriil şi Rafail“, situată în Cartierul Latin, pe strada Jean de Beauvais nr. 9. Preotul Vasile Boldeanu este figura emblematică a acestei biserici, care devine un centru de rezistenţă anticomunist şi unde toţi refugiaţii s-au adunat. Dar preotul Vasile Boldeanu era şi şeful legionarilor din Franţa acelor ani. Asta nu înseamnă că biserica română din Paris era un cuib de nostalgici legionari, ea era frecventată de toate categoriile de exilaţi, reprezentând un sprijin şi un reper pentru toţi cei desţăraţi. Totodată însă, din punct de vedere politic, se situa, prin suma convingerilor ideologice ale preoţilor şi enoriaşilor, la dreapta eşichierului, aşadar în totală nonconcordanţă cu tendinţele ideologice franceze. Se înţelege de la sine că toate celelalte instituţii ale exilului coagulau o intelectualitate ce împărtăşea cam aceleaşi traume istorice şi gravitau, cu mici excepţii, în jurul aceloraşi convingeri politice de dreapta. Una din cele mai importante era Centre Roumain de Recherches, ce ocupa o săliţă pe Bulevardul Saint-Germain, unde iniţial preşedinte fusese Mircea Eliade. El este înfiinţat, sub egida Academiei din Paris, cu ajutorul financiar al prinţului Nicolae al României, la 18 ianuarie 1949. La 4 august 1949, actul de fondare al C.R.C. este semnat, conform buletinului editat de acesta, de M. Eliade, Em. Cioran, Leontin Constantinescu, Paul Costin-Deleanu, Nicolae Hodoş, Horia Stamatu şi Octavian Vuia, dintre români, şi de Marcel Brion şi Edmond Jaloux, dintre francezi. Ca membru fondator, semna şi prinţul Nicolae, care susţinea intenţia de a se continua spiritul şi activitatea "şcolii româneşti" din Franţa, creată de N.Iorga, instituţie care şi-a încetat activitatea din cauza încercărilor de infiltrare din partea autorităţilor comuniste, din dorinţa de a "intoxica" prin propagandă cercurile intelectuale româneşti din exil. Prin plecarea lui M. Eliade în America şi prin stabilirea în Germania a unor membri fondatori, activitatea Cercului a stagnat o vreme. Reînvierea activităţii s-a produs după 1982, din iniţiativa lui Cicerone Poghirc care, exilându-se la Paris, ca secretar ales, a reuşit să creeze un nou comitet de conducere, format din M. Eliade (preşedinte de onoare), O. Vuia şi Theodor Cazaban (vicepreşedinţi), Raymond de Geouffre de la Pradelle (preşedinte şi administrator), Max Richard şi Virgil Ierunca (cenzori), Matei Cazacu (secretar adjunct), Titus Bărbulescu (trezorier), Paul Barbăneagră (responsabil cu relaţiile externe). Noua organizaţie continuă firesc activitatea pe baza structurilor deja existente (cercul istoricilor şi filologilor români de la Sorbona, grupul de discuţii privind gândirea tradiţională). Au apărut doar două numere din Buletinul Centrului, anumite texte s-au publicat în «Jurnalul literar»”. Insolit este faptul că, deşi avea nucleul format din legionari activi, unii foarte apropiaţi de Horia Sima, ca Octavian Vuia şi Costin Deleanu, la conferinţele Centrului participau intelectuali români şi străini, indiferent de orientarea lor politică, evocând oarecum atmosfera ecumenică a conferinţelor criterioniste din perioada interbelică. Tot la Paris a fost înfiinţată, de către Constantin Vişoianu, Fundaţia Regală Universitară Carol I. Aici au apărut multe cărţi şi publicaţii cu caracter ştiinţific. În prima sa variantă, Fundaţia datează din 1892, fiind apoi reînfiinţată în 1952.

O altă instituţie importantă a exilului a fost Biblioteca Română din Freiburg, înfiinţată la „1 Mai 1949, din iniţiativa profesorului Virgil Mihăilescu şi cu sprijinul intelectualilor de prestigiu, a oamenilor de suflet şi combatanţilor anticomunişti români din Freiburg, Germania Occidentală, şi din cuprinsul a ceea ce s-a chemat Lumea Liberă. În afară de efortul întreprins pentru a poseda un propriu lăcaş, biblioteca a primit sau a procurat, a clasat şi tezaurizat, a împrumutat şi a pus la dispoziţia universităţilor, instituţiilor de cercetare, cercetătorilor individuali români, germani şi a altor interesaţi, pe toată perioada dictaturii comuniste din Est, tot ce s-a publicat în exil, implicit în mass media occidentală referitor la români şi chestiunile conexe – indiferent de spectrele politice cărora le aparţineau autorii şi cei vizaţi. Biblioteca Română din Freiburg a scos, între anii 1953-1991, cu întreruperi, “Buletinul Bibliotecii Române. Studii şi documente româneşti”.

Tot o instituţie influentă a exilului românesc a fost Societatea Academică Română, cu sediul la Roma, avându-l ca preşedinte pe Monseniorul Octavian Bârlea. Mircea Popescu era

BDD-A21728 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:18:49 UTC)

secretarul acestei instituţii. Membru fondator şi secretar general al Societăţii, până în 1959, a fost Al. Gregorian. Ca membri figurau Mircea Eliade, Eugen Coşeriu, Dinu Adameşteanu, Vintilă Horia, N.I.Herescu, Horia Roman, Ştefan Baciu. S. A. R. scotea şi "Buletinul informativ al Societăţii Academice Române", dar şi „Revista scriitorilor români". De asemenea, la Madrid, exista Fundaţia Româno-Spaniolă (Fundaţia Culturală Română din Madrid), prin iniţiativa lui Aurel Răuţă, întemeiată în 1983. Aici au activat Vintilă Horia, Aurel Răuţă, Al. Gregorian, Radu Enescu. În anul 1975, la Los Angeles (S.U.A.), în urma iniţiativei Monseniorului Octavian Bârlea, se înfiinţează Academia Româno-Americană de Arte şi Ştiinţe (The American Romanian Academy of Arts and Sciences), care va scoate publicaţia intitulată "Journal of Romanian Academy of Arts and Sciences" şi va edita, în mai multe volume, enciclopedia *Români în ştiinţa şi cultura occidentală*. Pe lângă aceste instituţii culturale româneşti au existat şi organisme create de oameni politici de toate culorile din exil precum Liga Românilor Liberi, condusă de generalul Nicolae Rădescu, apoi de Mihail Fărcăşanu, la care a aderat, printre alţi intelectuali şi Mircea Eliade. Oarecum rival, Comitetul Naţional Român era condus, la iniţiativa regelui Mihai I, de Constantin Vişoianu. Ambele se aflau cu sediul în Statele Unite. Un amănunt semnificativ: Comitetul Naţional Român, în momentul în care i s-au blocat fondurile, a fost subvenţionat de centrala americană a Radio Free Europe. De altfel, după cum susţine Theodor Cazaban, toate ţările din Est aveau asemenea Comitete Naţionale finanţate de către americani. Acestea aveau să formeze mai târziu Asociaţia Popoarelor Captive, cu sediul destul de bun, la New York, chiar în faţa palatului ONU. Un rol deosebit în păstrarea coeziunii intelectualilor români din exil l-au avut cenaclurile. Primul cenaclu al emigraţiei româneşti la Paris a fost ţinut la cafeneaua Corona, o cafenea de pe malul Senei, în spatele Hotel-ului de Ville, un loc de întâlniri cotidiene şi sediu săptămânal al cenaclului, în intervalul 1946-1950. Participau până la douăzeci-treizeci de persoane la fiecare reuniune, se strângeau în sala din subsolul cafenelei, în jurul unei mese sub formă de potcoavă. În afara românilor cu preocupări literare se strângeau şi studenţi români exilaţi. Participă, printre alţii, N.I.Herescu, M. Eliade, Em. Cioran, Paul Costin Deleanu, Octavian Vuia, Horia Stamatu, Nicu Caranica, soţii Cerbu, C. Tacu, A.Juilland, M.Leibovici şi, cu intermitenţe, Emil Turdeanu, Mihai Niculescu, Vasile Posteucă, Lucian Bădescu, C.V.Gheorghiu, Ştefan Ion George, Monica Lovinescu. Au loc lecturi literare şi discuţii pe o temă culturală propusă dinainte. Animatorul din umbră a fost Mircea Eliade. Printre temele de discuţie, propuse de Eliade, a fost şi "Polaritatea antinomică şi complementară a culturii române". În prima şedinţă a cenaclului se definitivează sumarul revistei "Luceafărul", care publică un grupaj de poezii venite din ţară, nesemnate, scrise de V.Voiculescu, grupaj intitulat "Adio libertate!". La Corona a citit şi Cioran ultimele sale pagini eseistice în limba română, intitulate "Razne". Au loc seri de poezie în care lectura era asigurată de Horia Stamatu, Nicu Caranica. În urma unei lecturi a lui C.V. Gheorghiu, din romanul aflat în manuscris, "Ora 25", Monica Lovinescu se hotăreşte să preia versiunea franceză. Faptul însă că reuniunile se menţineau într-un climat de "cenaclu aproximativ" – în opinia lui Virgil Ierunca - "fără nici un progres de a comunica, de a face ceva, de a instaura un stil, un limbaj în situaţia de exil" a dus la destrămarea acestor întâlniri apolitice şi la migrarea spre forme mai angajate, în conformitate cu timpurile. Celebru în felul său era cenaclul de la Neuilly-sur-Seine, o altă instituţie importantă a exilului literar, „o iniţiativă unică şi reuşită", după cum susţine Theodor Cazaban. El „îşi are originea în întâlnirile la o cafenea. (...) ...aici veneau oameni de calitatea lui Eliade, Fărcăşanu, Ierunca, la început şi Cioran. Dar Cioran era un sălbatic, n-a rămas. Acest mic club, la iniţiativa părintelui Bârlea, s-a mutat la Căminul Bisericii Unite, singura instituţie din Paris care dispunea de un local. În această sală dependentă de Biserica Greco-Catolică veneau Eliade, Anton Cerbu, Buhociu, Deleanu, Horia Stamatu, Mihai Niculescu, Nicu Caranica. Se citea proză, poezie. Prima parte a nuvelei *Pe strada Mântuleasa* a fost citită acolo, iar ultima parte la locuinţa prietenului nostru M.

BDD-A21728 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:18:49 UTC)

Arcade... (...) Eliade venea cu sete, cu bucurie de la Chicago la Paris ca să citească literatură română". Cea mai mare parte a timpului cenaclul s-a ţinut, prin bunăvoinţa lui Leonid Mămăligă, cu pseudonimul de scriitor L. M. Arcade, în casa sa de la Paris. La el participa majoritatea literaţilor din exil, iar mai târziu erau invitaţi scriitori din ţară aflaţi în vizită la Paris, din cei care aveau curajul să interacţioneze cu elita culturală dezavuată de regimul de la Bucureşti. Astfel legăturile dintre ţară şi exil au fost păstrate la o temperatură constantă, iar schimbul de informaţii, idei, experienţă era întreţinut continuu de vârfurile culturale din ambele părţi. Atmosfera cenaclului este evocată, în convorbirile sale cu Ovidiu Nimigean, de Paul Miron: „Era o atmosferă foarte plăcută, în care eu din când în când aduceam şi câţiva studenţi – de-ai mei –, pentru care era un fel de bâlci, foarte agreabil! Mi-aduc aminte că unul dintre ei a reuşit, cu un ghem de aţă, de sfoară, pe care îl găsise acolo, nemotivat, în salonul ăsta aranjat pentru recepţii, a legat de fiecare participant o sticlă goală. La un moment dat, când s-au ridicat să aplaude, s-au lovit şi sticlele! Deci, puţin... neserios". Acest cenaclu a jucat un rol important nu doar în viaţa culturală a emigraţiei româneşti, dar a reprezentat de fapt unul din puţinele teritorii unde oameni de cultură români de dincolo şi de dincoace de graniţă, se puteau întâlni şi cunoaşte reciproc. O parte din strategiile de supravieţuire ale culturii româneşti de pretutindeni în cenaclul lui Leonid Mămăligă s-au înfăptuit. „Nu era un cenaclu franco-român" subliniază P. Miron, dar veneau totuşi oaspeţi francezi sau din alte ţări, pe lângă românii ce treceau prin Paris. Dar „unul dintre românii mai virulenţi de la Paris era redactorul revistei România muncitoare, o revistă socialistă, era domnul Amăriuţei (Constantin Amăriuţei, prieten al lui Virgil Ierunca, n. n., N. S.). (...); el aducea din când în când nişte franţuji mai... ofticaţi aşa, tot socialişti, care n-au putut să facă cunoscute ideile lor pe franţuzeşte, n-au putut schimba structura cenaclului".

Cenaclul "Apoziţia" a fost înfiinţat în 1969, editând revista cu acelaşi nume (apărută în 1973), ambele iniţiate de Ion Dumitru. Publicaţia îşi propune, aşa cum menţionează George Ciorănescu, membru fondator, "să refuze dogmatismul ultrasimplificator care vede în artă ori în cuvinte un rezultat al relaţiilor de producţie, ignorând conştient puterea spirituală." În "Apoziţia" se publică versuri de Horia Stamatu, Aron Cotruş, Ştefan Munteanu, Ştefan Baciu. Aici apar şi amintirile lui C. Noica, precum şi interviul lui Paul Goma, din 1977. Printre instituţiile exilului românesc mai pot fi menţionate Asociaţia Românilor din Spania, avându-l ca preşedinte pe Aron Cotruş (începând cu anul 1945); Asociaţia Românilor din Statele Unite şi Canada, înfiinţată, în 1950, de Nicolae Rădescu, Grigore Gafencu şi Carol A. Davila; Centrul Cultural Românesc de la München, înfiinţat de Monseniorul Bârlea; Biblioteca Românească din Paris, iniţiată de Petre Cârjeu, conţinând cărţile şi arhiva prof. Petre Sergescu, cuprinzând un fond de carte mai ales veche; Misiunea Catolică Română, aflată sub conducerea părintelui Surdu (fost coleg de celulă cu Corneliu Coposu). Aici se organizează manifestări culturale, reuniuni de Paşte şi Crăciun, sau unele cu caracter strict politic, animate de foşti deţinuţi politic precum C. Ioniţiu şi R. Radina; Biblioteca Secţiei de Românistică de la Sorbona, Paris IV, care a moştenit fondul vechii Sorbone, 1500 de volume româneşti din perioada 1800-1948, unele donate de Iorga, E. Lovinescu, I. Hudiţă. Aceste cărţi sunt mai greu accesibile, de când, după 1993, "a încetat la Sorbona un învăţământ de română demn de acest nume" (conf. Florica Dimitrescu, prof. de limbă veche şi textologie); Institutul Român de Cultură din Madrid, fundat de Al. Busuioceanu, având-o drept secretară-asistentă pe Antoaneta Bodisco. Un rol important l-au avut numeroasele edituri înfiinţate în exil, printre care pot fi menţionate: Editura Coresi, înfiinţată, în 1983, de Nicolae Constantinescu (proprietar şi director), la Freiburg, unde, prin mijloace financiare proprii, a tipărit şi difuzat, până în anul 1986, în decurs de 3 ani, 35 de cărţi, dintre care 7 în limbi de mare circulaţie. Într-o scrisoare adresată cititorilor, se subliniază: "Editura Coresi îşi propune să contribuie la întărirea conştiinţei naţionale şi la unirea Românilor, în vederea salvării ţării de sub ocupaţia rusească. Ea va publica tot ce poate servi acestor scopuri şi mai ales lucrurile menite a ţine vie

BDD-A21728 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:18:49 UTC)

în conştiinţe crunta dramă a Neamului Românesc."; Editura Nord, editură înfiinţată de Victor Frunză la Aarhus, Danemarca (1980?), profilată pe carte şi casete, unde se publică pe sine, dar şi alţi autori precum Dorin Tudoran, Vasile Mănuceanu sau scriitori debutanţi; Editura Dorul, Danemarca, Aalborg, avându-i ca redactori pe Pavel Chihaia, Paolo Polito, Ioan Romaşcanu. A publicat, printre altele, traducerea volumului *Poemele luminii*, al lui Lucian Blaga; Editura de Studii Universitare Carol I, Paris, unde-şi publică Virgil Ierunca volumul *Românește*; Editura Asociaţiei Culturale Hispana-Rumana din Salamanca, unde publică poeme Al. Gregorian; Editura Limite, Munchen, unde publică Virgil Ierunca, în 1981, volumul *Piteşti*; Editura Ion Dumitru, Munchen; Editura Ethos, condusă de Ion Cuşa, Paris, unde apare volumul *Corespondenţe-Bazil Munteanu*; Editura Drum Românesc, Geneva, Elveţia, condusă de Marin Nicolau-Golfin şi fondată în 1985; Editura Cuvântul Românesc, Canada ş. a.

De departe însă cea mai importantă instituţie a exilului, numită generic „grupul de la Paris", a fost reprezentată de nucleul format din oamenii de radio Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca. La începutul exilului lor, cei doi critici de la Paris se aflau în imposibilitatea de a-şi face auzite vocile, de a face cunoscută drama propriei lor ţări încăpute pe mâna sovieticilor. Această situaţie a generat o formă de intransigenţă politică radicală, incapabilă să înţeleagă politica franceză. Idiosincrazia celor doi pentru stânga politică va reprezenta o constantă, chiar dacă, paradoxal, după cum reiese din memorialistica şi jurnalele exilaţilor români (Monica Lovinescu, Dumitru Ţepeneag, Sanda Stolojan, Paul Goma, Virgil Tănase), lupta lor politică a fost sprijinită, în cea mai mare măsură, tocmai de presa franceză de stânga, „ceea ce este şi mai umilitor pentru regimul comunist de la Bucureşti" – precizează Mircea Iorgulescu, într-un capitol din *Tangenţiale*, dedicat *Jurnalului* Monicăi Lovinescu. Cu toate acestea, Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca vor nesocoti pluralismul dezbaterii politice din Franţa, optând pentru un soi de maximalism de dreapta, ultras, inflexibil. Referindu-se la intransigenţa politică a soţilor Lovinescu-Ierunca, Mircea Iorgulescu remarcă faptul că nu această intransigenţă, reală, va guverna relaţiile celor doi cu scriitorii din ţară, ci o sublimă fraternitate; „O fraternitate a luptei duse în comun îi uneşte pe Monica Lovinescu şi vizitatorii ei din România, mai mult chiar decât sensurile marii confruntări planetare în care această luptă e doar un episod. (…) Atitudinea anti-stânga, constantă şi virulentă, nu alterează însă judecata asupra evenimentelor. Monica Lovinescu îl «detestă» pe François Mitterrand, dar notează cu onestitate fiecare situaţie în care preşedintele socialist francez ia poziţie împotriva regimului de la Bucureşti, împotriva politicii sovietice ori în favoarea disidenţilor". Iorgulescu explică această solidaritate uimitoare prin conceptul strategic de *containment* (un concept strategic American, lansat, în 1947, de către George Kennan), „socotit de istorici esenţial pentru desfăşurarea războiului rece", solidaritate incredibilă ce a unit intelectualitatea românească în contra regimului, o solidaritate ce reuşea să scurtcircuiteze „mai multe Românii", acele multe Românii în care suntem împărţiţi. Miracolul coagulării provine dintr-o comună „adversitate unanim împărtăşită şi care probabil trebuie extinsă şi la scriitorii şi intelectualii care nu călătoreau ori nu ajungeau la Paris". Adversitatea faţă de regimul comunist „federează grupuri, grupări şi persoane extrem de diverse şi asigură funcţionarea «sfintei alianţe» între cei din ţară şi din exil, pusă orbitor în lumină de Jurnalul ţinut de Monica Lovinescu. Fiind necesară precizarea că prin «exil» trebuie înţeles în primul rând micul grup parizian în fruntea căruia se află Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca. Se constituie astfel un front comun, foarte larg, iar ţinta lui este una singură: blocarea politicii regimului. Această acţiune comună a criticilor de la Paris şi a „clandestinilor" era una în continuă ofensivă, dar şi în vigilentă defensivă. Fiindcă "lupta implică, de o parte şi alta, mişcări tactice, manevre strategice, replieri, atacuri, disimulări, învăluiri, concesii, totul în interesul cauzei unice. Criteriul de evaluare este eficienţa. Ceea ce ştiu şi spun vizitatorii trece în emisiunile făcute la Europa Liberă de Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca, ambii par să locuiască de fapt la Bucureşti şi să fie perfect informaţi de ce se întâmplă acolo". Prin

BDD-A21728 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:18:49 UTC)

pelerinajul neîncetat al „clandestinilor”, cum îi numeau cei doi pe scriitorii sosiţi din ţară, nucleul parizian a devenit, pe lângă centrul vital al luptei anticeauşiste şi anticomuniste, un fel de dispecerat, de stat major al literaturii româneşti. De unde un asemenea capital de influenţă, ştiindu-se că scriitorii din exil care nu se despart de propria limbă şi nu-şi croiesc din temelii o nouă carieră literară, se pierd în condiţia, nu mai puţin nobilă, de exilat obscur, literatura exilului neînsemnând mai mult decât o provincie a literaturii naţionale? Cei doi devin la un moment dat protagoniştii unei conjuncturi nesperate.

Adevărata carieră literară a soţilor M. L. şi V. I. – consideră Mircea Iorgulescu – începe o dată cu angajarea Monicăi Lovinescu la Europa Liberă şi momentul în care Virgil Ierunca devine colaborator permanent, cu rubrici consacrate. „Evenimentul capital”, din viaţa lor a reprezentat-o „şansa extraordinară a descoperirii mijlocului prin care întoarcerea înapoi, în ţara pierdută, să fie posibilă: microfonul Europei Libere. Postul de radio, înfiinţat de Statele Unite la München, o dată cu începerea războiului rece, în partea Germaniei ocupată de Aliaţii occidentali, îşi exercita influenţa prin propagandă anticomunistă îndreptată asupra ţărilor de dincolo de Cortina de Fier, a noilor ţări comuniste. Ponderea diverselor servicii „era şi este determinată de importanţa geo-politică a «ţărilor ţintă», nicidecum de performanţele lor jurnalistice”. Cu toate acestea, deşi de importanţă secundară în strategia postului, departamentul românesc s-a bucurat de o situaţie privilegiată şi, cumva, atipică. Acesta „a avut, de prin a doua jumătate a anilor '60 şi până la căderea regimului comunist de la Bucureşti, în decembrie 1989, o extraordinară audienţă”, atât în ţară, fiindcă „Europa Liberă nu s-a adresat niciodată decât exclusiv celor din ţară”, dar şi în exil. „Două sunt explicaţiile cele mai evidente ale acestei spectaculoase schimbări (până atunci audienţa şi popularitatea Europei Libere în limba română fuseseră mai degrabă modeste). Una constă în îmbunătăţirea condiţiilor de audiţie, prin reducerea sau chiar încetarea bruiajelor şi prin apariţia aparatelor de radio cu tranzistori, mai performante şi uşor de deplasat. Alta ţine de modificarea curajoasă a programelor, care este opera unui director providenţial: Noël Bernard. El, Noël Bernard, a avut intuiţia extraordinarului potenţial pe care-l reprezentau Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca. Nu doar «în sine», ci şi prin simultana introducere masivă a «culturii» în programe” şi, lucru foarte important, „A făcut, din acest punct de vedere, o veritabilă şi de lungă durată excepţie din departamentul român, singurul din tot Radio Free Europe care a avut, până târziu, până în ajunul plecării din München, cele mai întinse şi mai substanţiale emisiuni culturale din toată instituţia”. Un alt moment ce va consolida influenţa Europei Libere în conştiinţa românilor, pe cât de important pentru postul de radio, pe atât de tragic pentru România, va fi prompt exploatat de Noël Bernard în folosul tuturor. El avusese, la cutremurul din 1977, „un coup de génie: reuşise să obţină de la conducerea americană funcţionarea neîntreruptă, 24 de ore din 24, a emisiunilor în limba română, iar programele, adaptate din mers la teribilul eveniment, le permiteau românilor din România să afle de soarta familiilor, a prietenilor şi a cunoscuţilor din Bucureşti şi din alte oraşe lovite de cataclism prin intermediul... radioului din München! Profitase, desigur, şi de paralizia mijloacelor de informare din ţară, blocate mortal, sinucigaş, de birocraţia de partid şi de stat. A fost, probabil, momentul-cheie, momentul în care emisiunile în limba română ale Europei Libere au devenit – şi aveau să rămână – inconturnabile în viaţa de zi cu zi a românilor din România”. De atunci încolo se poate spune că postul de radio EL va face parte din viaţa fiecărui român şi va fi ascultat zilnic aproape în fiecare casă. Nu era însă doar meritul lui Noël Bernard, hotărâtoare fusese însăşi politica postului, care îşi apropriase conceptul de „război rece cultural”, cultura fiind socotită o armă din cele mai redutabile în războiul mediatic dus împotriva guvernelor din ţările blocului comunist, după cum documentează o serie de cercetători precum Peter Coleman, Frances Stonor Saunders, Giles Scott-Smith, Richard H. Cummings, A. Ross Johnson ş.a. E vorba de un program secret de propagandă anticomunistă şi antisovietică, pus la punct de CIA, prin care cultura era transformată într-o armă de război, probabil mai eficient decât armele

BDD-A21728 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:18:49 UTC)

nucleare. Direct sau indirect, prin fundaţii, congrese, colocvii, asociaţii, mari personalităţi au beneficiat de fondurile alocate de CIA – de la Raymond Aron la Arthur Koestler, Hannah Arendt, George Orwell şi Igor Stravinski. Interesant este că agenţia americană a dat dovadă de multă abilitate atrăgând cu preponderenţă intelectuali de stânga sau stângişti „dezamăgiţi", credibilitatea şi influenţa lor fiind mult mai semnificativă decât cea a unei opoziţii ideologice polare, tranşante. Se înţelege că postul de radio american Europa Liberă (Free Europe) nu putea fi străin de strategia războiului rece prin cultură, chiar şi după retragerea oficială, în 1971, a CIA din ecuaţie, agenţia optând pentru o poziţie mai puţin vizibilă şi mai insidioasă. În opinia lui Mircea Iorgulescu Noël Bernard "a creat Europa Liberă în limba română, aşa cum a intrat şi s-a fixat în conştiinţa românilor. El şi Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca. Nu se poate şti dacă atunci, în 1967, când Bernard a propus şi a obţinut din partea administraţiei autorizaţia de a înfiinţa *Teze şi Antiteze la Paris* şi o *Actualitate culturală românească* prezentată de Monica Lovinescu, iar, mai târziu, în 1975, *Povestea vorbei* şi *Cronica pesimistului*, programele lui Virgil Ierunca, va fi existat, fie şi ca bruion, imaginea transformărilor ce aveau să vină. Fiindcă de atunci «inima» departamentului român al postului de radio aflat la München s-a mutat, de fapt, la Paris". Toate acestea nu s-ar fi putut întâmpla fără o dăruire, din partea celor doi, ieşită din comun. Aşadar marea „intuiţie" a lui Noël Bernard – de va fi fost doar a lui – „că marea bătălie a războiului rece era una preponderent culturală", alături de revelaţia „formidabilului" jurnalist care era Monica Lovinescu (de altfel proiectul noilor programe culturale, susţinut de Bernard în faţa conducerii americane fusese conceput de ea), au făcut din Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca „cei mai redutabili inamici ai regimului de la Bucureşti". Acestea au fost circumstanţele care au favorizat şansa celor doi de a se implica de la distanţă, dar profund, în viaţa literară şi culturală din România, consolidaţi şi de frontul „războiului rece cultural" susţinut de patronii americani. Ca jurnalişti la radioul francez (RFI), unde funcţionaseră iniţial, M. L. şi V. I. nu aveau voie să facă politică. La Europa Liberă, în schimb, li s-a dat mână liberă. Toate acestea şi, în plus, suprimarea bruiajului posturilor străine de radio din România la sfârşitul anilor '60, luându-se în considerare cazul distinct al F. E. în raport cu BBC, RFI, Deutsche Welle, unde atacul anticomunist nu numai că nu era interzis, ci era însăşi raţiunea de a fi a postului, dau seamă despre influenţa uriaşă a celor doi. Aşa se face că „la Monica Lovinescu – scrie Mircea Iorgulescu – se merge în anii ´80 ca la Mecca.". Majoritatea scriitorilor români importanţi se aflau în continuu dialog clandestin cu soţii Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca, întreţinut prin repetate pelerinaje în Rue François Pinton nr. 8. Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca sunt, într-un fel, şi artizanii disidenţei româneşti, atâta câtă a fost. Disidenţa românească a existat strict atâta vreme cât cei doi s-au făcut portavocea ei. Când, dintr-un motiv sau altul, disidentul s-a îndepărtat de aria lor de iradiere, acesta devenea instantaneu marginalizat şi uitat.

Ca lideri oficiali ai opoziţiei culturale la comunism, profesând o abordare etică şi politică a actului cultural, grupul de la Paris, criticii Europei Libere, se vedeau nevoiţi, după modelul intelectualităţii din ţările comuniste vecine, să promoveze disidenţa în interiorul lumii culturale româneşti. Pe cât de firesc acest demers, pe atât de anevoios s-a dovedit a fi. Dacă în ţările vecine opoziţia intelectuală la regimul comunist se alcătuia în mod natural, în interiorul sistemului, şi ca sistem alternativ, ca reacţie firească la interdicţiile, cenzura şi abuzurile politice ale partidului comunist, susţinătorilor radiofonici din exil revenindu-le doar misiunea sprijinirii şi mediatizării acesteia, liderii români ai opoziţiei intelectuale se vedeau puşi în situaţia nu de a stimula o reacţie existentă, ci de a o crea, a o inventa. Militantismul pronunţat al exilului românesc se izbea de o implicare civică aproape nulă şi de o pasivitate politică aproape compactă a scriitorilor din ţară care, deşi aflaţi în continuu pelerinaj la pupitrul de comandă al anticomunismului românesc din Paris, preferau, cu puţinele excepţii, statutul de „clandestini". Şi totuşi, chiar dacă foarte puţin numeroasă, disidenţa românească a existat. Ea şi-a făcut intrarea în conştiinţa românilor tot prin poarta larg deschisă a emisiunilor

BDD-A21728 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:18:49 UTC)

culturale ale Europei Libere. Mai cu seamă emisiunea lui Virgil Ierunca, „Povestea vorbei (Pagini uitate, pagini cenzurate, pagini exilate)", se deschidea acestor pagini şi începeau să apară, la începutul anilor ´80, texte inedite, texte cenzurate sau interzise în ţară. Aceste texte aveau prioritate „în acel moment când începea să se deseneze chiar şi la noi «disidenţa»: un roman clandestin al lui Baconsky, *Biserica neagră*, romanele lui Paul Goma, publicate doar în străinătate. Fiindcă se schimbase şi România. – aminteşte Mircea Iorgulescu – Acea «disidenţă» care «începea să se deseneze» prin publicarea în străinătate a unor cărţi interzise de cenzură nu era decât forma cea mai vizibilă şi mai spectaculoasă a unor mari modificări. (…) Fiecare restrângere stârneşte nemulţumiri şi tensiuni, iar autorităţile se tem de apariţia unor mişcări sau nuclee articulate de opoziţie şi de confruntări frontale. (…) Funcţionează un imens aparat poliţienesc de supraveghere şi control, acestuia i se asociază o armată de activişti, dar, spre deosebire de anii stalinismului, regimul nu mai recurge decât în cazuri izolate la măsuri dure şi la violenţă directă. Se teme de conflicte şi încearcă, pe toate căile şi prin toate mijloacele, să le evite, să le deturneze, să le sufoce în faşă; arestările, schingiuirile, procesele politice, condamnările la ani lungi de puşcărie sunt înlocuite de intimidări, presiuni, ameninţări, şantaj."

Disidenţa românească este reprezentată, în principal, de trei scriitori: Paul Goma, Dumitru Ţepeneag şi Virgil Tănase, fiindcă singurele tentative ferme de raliere la mişcările civice din ţările vecine au fost întreprinse doar de aceştia. Mişcarea de disidenţă se poate împărţi în două etape. Prima fiind cea mai coagulată şi concertată, este aceea în miezul căreia se regăsesc cei trei, sprijiniţi din turnul lor de control de soţii Ierunca-Lovinescu. Lor li se va adăuga şi acţiunea insolită, individuală, dar concomitentă, a lui Nicolae Breban. O altă figură importantă a disidenţei româneşti a acelei perioade este Mihai Botez, acesta neprovenind însă din mediile literare. Perioada de platou a disidenţei româneşti începe îndată după „tezele din iulie" 1971 şi continuă până la acţiunea lui Goma, solidară cu Carta ´77, din Cehia. A doua etapă este mai târzie, întinzându-se până în preajma căderii dictaturii, şi este reprezentată de proteste individuale. Aici pot fi amintiţi Dorin Tudoran, Gabriel Andreescu, Doina Cornea, Mircea Dinescu, Dan Petrescu, Liviu Cangeopol. Dar cei care şi-au pus cu adevărat viaţa în pericol prin acţiuni de amploare, concertate, fapt ce le-a transformat biografiile în unele cu adevărat excepţionale, au fost cei trei, menţionaţi mai sus. După căderea comunismului, o dată cu deschiderea graniţelor ţării, încărcătura politică a desţărării îşi pierde substanţa, cum, de altfel, însăşi noţiunea de "exil".

Bibliografie:

Antologia ruşinii după Virgil Ierunca, editori Nicolae Merişanu şi Dan Taloş, Editura Humanitas, Bucureşti, 2009

Behring, Eva, *Scriitori români din exil. 1945-1989. O perspectivă istorico-literară*, Traducere din limba germană de Tatiana Petrache şi Lucia Nicolau, revăzută de Eva Behring şi Roxana Sorescu, Edit. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2001

Cazaban, Teodor, în dialog cu Cristian Bădiliţă, *Captiv în lumea liberă*, cu o postfaţă de Al. Paleologu, Editura Echinox, Cluj, 2002

Coleman, Peter, *The Liberal Conspiracy. The Congress for Cultural Freedom and the Struggle for the Mind of Postwar Europe*, The Free Press, New York, 1989

Diaconescu, Ioana, *Scriitori în arhivele CNSAS. Intelectuali urmăriţi informativ, arestaţi, condamnaţi, ucişi în detenţie, 1946-1989*. Studii însoţite de anexe selectate din arhivele CNSAS, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2012

Dumitrescu, Vasile C., *O istorie a exilului românesc (1944-1989) în eseuri, articole, scrisori, imagini etc.*, Selecţia textelor, îngrijirea ediţiei, indice de nume, cuvânt introductiv Victor Frunză, Edit. Victor Frunză, Bucureşti, 1997

BDD-A21728 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:18:49 UTC)

Euresis. Cahiers roumains d'études littéraires (Exil et littérature. Écrivains roumains d'expression française), nr. 1-2, Éditions Univers Bucarest, 1993

Florescu, Nicolae, *Întoarcerea proscrişilor*: *reevaluări critice ale literaturii exilului*, Edit. "Jurnalul Literar", col. "Critica", Bucureşti, 1998

Florescu, Nicolae, *Noi, cei din pădure. Reevaluări critice ale literaturii exilului*, Edit. "Jurnalul literar", Bucureşti, 2000

Gaddis, John, *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy*, Oxford University Press, 1982

Goma, Paul *Amnezia la români*, Edit. Litera, Bucureşti, 1995

Ierunca, Virgil, *Antologia ruşinii,* în revista **"**Ethos", redactori Ioan Cuşa şi Virgil Ierunca, Caietul al III-lea, Paris, 1982

Ierunca, Virgil, *Trecut-au anii... Fragmente de jurnal. Întâmpinări şi accente. Scrisori nepierdute*, Edit. Humanitas, Bucureşti, 2000

Iorgulescu, Mircea, *Tangenţiale*, Editura Institutului Cultural Român, Bucureşti, 2004

Lovinescu, Monica, *Unde scurte*, I-VI, Edit. Humanitas, Bucureşti, 1990-1996

Lovinescu, Monica, *La apa Vavilonului*, vol. I-II, Edit. Humanitas, Bucureşti, 1999-2001

Lovinescu, Monica, *Jurnal*, I-VI, Editura Humanitas, Bucureşti, 2002-2006

Manolescu, Florin, *Enciclopedia exilului literar românesc. 1945-1989.* Scriitori, reviste, instituţii, organizaţii, Editura Compania, Bucureşti, 2003, 2010 (ediţia a II-a revizuită şi adăugită)

Măgură-Bernard, Ioana, *Directorul postului nostru de radio*, postfaţă Vladimir Tismăneanu, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2007

Miron, Paul, *O lume pe dos. Convorbiri cu Ovidiu Nimigean*, cuvânt înainte de Nicolae Manolescu, Editura Paralela 45, Piteşti, 2010

Popa, Mircea, *Reîntoarcerea la Ithaca. Scriitori români din exil*, Edit. Globus, Bucureşti, an neprecizat

Pelin, Mihai, *Operaţiunile Meliţa şi Eterul. Istoria Europei Libere prin documente de Securitate*, Editura Compania, Bucureşti, 2007

Români în ştiinţa şi cultura occidentală, Academia Româno-Americană de Ştiinţe şi Arte, vol. 13, Davis, 1992

Sălcudeanu, Nicoleta, *Patria de hârtie. Eseu desprte exil*, Edit. Aula, Braşov, 2003

Stolojan, Sanda, *Nori peste balcoane. Jurnal din exilul parizian*, Traducere din franceză de Micaela Slăvescu, Edit. Humanitas, Bucureşti, 1996

Stonor Saunders, Frances, *Who Paid the Piper?. The CIA and the Cultural Cold War*, second edition, Granta Books, London, 2000

Tănase, Virgil, *Leapşa pe murite*, document poliţist şi literar, Adevărul Holding, Institutul Român de Istorie Recentă, Bucureşti, 2011

Ţepeneag, Dumitru, *Un român la Paris. Pagini de jurnal (1970-1972)*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1993

Ulici, Laurenţiu, *Scriitori români din afara graniţelor ţării (Geografia exilului literar românesc)*, editor: Uniunea Scriitorilor prin Fundaţia Luceafărul, Bucureşti, 1996

Ungureanu, Cornel, *La vest de Eden. O introducere în literatura exilului*, Edit "Amarcord", Timişoara, 1995

Vladimirov, Iulia, *Monica Lovinescu în documentele Securităţii 1949-198,* Editura Humanitas, Bucureşti, 2012

BDD-A21728 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:18:49 UTC)